

STAROZAVJETNI BIBLIJSKI TIPOVI

Dr Janko Oberški

SUMMARIUM: Teste s. Paulo apostolo Vetus Testamentum abundat »umbris rerum futurarum, quod est corpus Christi« (Col 2,17). Historia Veteris Testamenti praeparatio erat complementi revelationis divinae in Novo Testamento. Propterea in V. Testamento multae personae, res atque eventus aliquo modo adumbrant personas, res et eventus N. Testamenti, quae adumbrationes typi vocantur, quibus in N. Testamento autotypi correspondent. Distinguuntur species typorum: personales, reales et factorum historicorum, eorumque aliqua exempla enumerantur. Cognitio typorum biblicorum multum confert ad sensum S. Scripturae atque historiam revelationis divinae melius intelligendam, iuxta effatum s. Augustini: »Novum Testamentum in Vetere velabatur, Vetus Testamentum in Novo revelatur.«

In hac brevi expositione non erat possibile exactam excerptionem omnium typorum V. T. proferre, sed limitamur ad illos typos, qui maxime patescunt. Certe, cognitio typorum biblicorum haud parum ad instructionem catechetica[m] vel ad sermones homileticos illustrandos conferre potest. Assiduo studio S. Scripturae adhuc multa exempla typorum V. T. crui possunt.

U biblijskoj povijesti često se susrećemo s osobama, stvarima i događajima, koji pored svog povijesnog značenja sadržavaju i neko slikovito proročko značenje novozavjetnih osoba, stvari i događaja. Već sv. Pavao apostol kaže za neke starozavjetne liturgijske ustanove, da su »sjene budućih stvari, a tijelo je Kristovo« (Kol 2, 17); ili da je Stari Zavjet »bio onaj koji ima sjenu budućih stvari« (Hbr 10, 1), ili »sve se to događalo u sjeni« (I Kor 10, 11).

Kako je čitava povijest starozavjetne objave bila priprava za konačni stadij Božje objave, potpuno ostvaren u životu, nauci i djelu spasenja po Isusu Kristu, tako u tu svrhu na osobiti način služe starozavjetni tipovi osoba, stvari ili događaja, koji u slici ili sjeni naviještaju osobe, stvari ili događaje u Novom Zavjetu. Držimo stoga, da ne će biti na odmet da nešto o tome progovorimo. Prikazat ćemo dakle ovaj put: a) pojam biblijskih tipova; b) razne vrste biblijskih tipova i njihovo ostvarenje u Novom Zavjetu.

I. POJAM BIBLIJSKIH TIPOVA

Riječ tip, grčki typos, polatinjeno typus, u terminologiji biblijske teologije objave znači povijesno-filozofski naziv kojim se označuje da neka osoba, stvar ili događaj iz starozavjetne povijesti Božje objave ima proročko-slikovito značenje koje osobe, stvari ili događaja iz novozavjetne biblijske povijesti. Potpuno pak ostvarenje osoba, stvari ili događaja, nagoviještenih u St. Z., koje se zbililo na osobama, stvarima i događajima u N. Z., zovu se antitipovi.

U St. Z. Izraelci još nijesu imali jasnih pojmova o tipskom značenju osoba, stvari ili događaja, ali kad su se u N. Z. ostvarili antitipovi, onda nam postaju i jasnije razumljivi starozavjetni tipovi.

Pojam tip u biblijskom smislu valja razlikovati od pojma simbol, jer simbol je samo neka slikovita predočba ili alegorija, koja ne mora imati stvarne podloge, dok je tip doslovno i stvarno historijska osoba, stvar ili događaj. U tom pogledu razlikuje se poimanje biblijskih tipova kod kato-

ličkih eksegeta od poimanja racionalističkih eksegeta onamo od socinjaništa do današnjih, koji naginju rabinističkom tumačenju historijskih ponavljanja sličnih događaja, što se zbivaju u starom zavjetu. Od nauke katoličkih eksegeta o biblijskim tipovima razlikuju se i pristalice starije škole pretjeranog figurizma (Cramer, Witranga) i simbolizma (Bengel), koji su nastojali u svakoj osobi, stvari ili događaju starog zavjeta naći neku sličnost u N. Z.

Protiv ovih dvaju skrajnjih smjerova shvaćanja biblijskih tipova katolički eksegete drže se umjerenog smjera shvaćanja biblijskih tipova, prema kojem se utvrđuju točno određene historijske osobe, stvari ili događaji staroga zavjeta, koji na neki način unaprijed navještaju nešto slično, ali u mnogo punijem i savršenijem smislu u Novom zavjetu. Starozavjetni biblijski tipovi odnose se prema novozavjetnim antitipovima kao neke sjene ili slike prema stvarnom predmetu u N. Z.

Pojam biblijskih tipova razlikuje se od simbola ili alegorije, jer tipovi se oslanjaju kao na svoj temelj na stvarno historijske osobe, događaje ili stvari, dok pojam »simbol« označuje slikovitu predodžbu bez historijskog temelja, kojom se daje pouka o Božjim svojstvima ili navještaj o budućem događaju, npr. viđenje faraonova sna: sedam ugojenih i sedam mršavih krava, sedam punih i sedam šturih klasova (Gn 41, 1—7). Nadalje biblijske tipove valja razlikovati od proroštava kojima se izrijeком navješta što god u kojoj osobi ili nekom budućem događaju, bilo u starom bilo u novom zavjetu, dok se tipovima kao u nesavršenim slikama ili sjenama navješta nešto što će se potpuno ostvariti tek u N. Z.

II. VRSTE BIBLIJSKIH TIPOVA

Iz same definicije biblijskih tipova očividno je da se mogu razlikovati tri vrste biblijskih tipova: a) osobni, gdje koja historijska biblijska osoba slikovito naznačuje koju osobu iz N. Z.; b) stvarni, gdje koja stvar ili predmet iz staroga zavjeta, osobito kod liturgijske upotrebe, označuje koju stvar iz novog zavjeta; c) historijski događaj iz St. Z. koji navješta sličan događaj iz N. Z.

Od osobnih tipova najpoznatiji su oni koji nagoviještaju kao antitip Spasitelja Isusa Krista ili Bi. Djevicu Mariju. Stvarni su tipovi naročito razni starozavjetni liturgijski obredi i stvari koje označuju liturgijske ustanove i predmete u novom zavjetu kao antitipove. Napokon povijesni tipovi jesu razni povijesni događaji staroga zavjeta koji navještaju kao antitipove povijesne događaje iz života i opstanka Kristove Crkve kao Božjega kraljevstva.

A) OSOBNI TIPOVI

1. Tipovi Kristove osobe

Između mnogobrojnih osobnih tipova, koji na bilo koji način slikovito navještaju Kristovu osobu, spomenut ćemo samo neke najvažnije.

ADAM, kao praotac čovječanstva, iz čijeg je rebra Bog stvorio prvu ženu Evu, tip je Kristov, iz čijeg je rebra potekla krv i voda, kojom je oprana nova vjerska zajednica, Kristova Crkva. Ujedno je veza između Adama i Eve tip ili slika veze između Krista i Crkve kao otajstvenog tijela

Kristova. Nadalje, kao što je Adam praotac ljudskoga roda tako je Krist praotac i osnivač nove duhovne zajednice, Kristove Crkve. Kao što je Adam u znoju svog lica, s trudovima, naporima i trpljenjem morao osigurati svoj život tako je Krist krvavim znojem u Gestemanskom vrtu te svojom mukom i smrću na križu zaslužio duhovne milosti spasenja čovječanstvu.

ABEL je tip Kristov s više naslova. On je prvi pravednik među Adamovim potomstvom (Mt 23, 35). On je prvi pastir koji je od prvenaca svoga stada prinio žrtvu, koju je Bog dobrohotno primio. O Kristu proriče prorok Jeremija da će se zvati pravednikom (23, 5). Krist je dobar pastir (Iv 10, 11), vrhovni pastir (I Petr 5, 4), koji se dnevno prinosi najmilijom žrtvom svom nebeskom Ocu (Rm 9, 3). Stoga Crkva dnevno moli u kanonu sv. Mise: »Udostoj se, Gospodine, milostivim i blagim licem osvrnuti i dobrostivo primiti ovu žrtvu kao što si dobrostivo primio darove tvoga siuge, pravednoga Abela«. Abel bio je prvi koji je bio ubijen zbog mržnje svog brata na njegovu pravednost. Tako je Krist bio ubijen od Židova, svoje braće po krvi (Rm 9, 3); zbog njihove zavisti (Mt 27, 18) bio je predan na smrt na križu, a zemlja je upila njegovu krv. Abel se bezazleno zaputio k svome stadu kao janje na smrt. Krist se dao voditi od jerusalemskih vratiju kao iz središta svoga naroda na klanje kao janje koje ne otvara svojih usta (Is 53, 7). Abelova nevino prolivena krv vapila je k nebu za osvetom protiv neraskajanog brata Kaina, ali Kristova nevino prolivena krv u daleko uzvišenijem smislu vapi k nebu za pomirenje sviju ljudi koji su voljni okoristiti se njome u tu svrhu (Hbr 12, 24). Kain je pak nesretan i žalostan tip svih onih koji idu njegovim putem, a to je narod, koji je odbacio Krista, ubio Ga i time postao predmetom svoga odbačenja (Jud 11; Iv 3, 12).¹

NOA kao pravednik našao je milost pred Bogom. On je kroz mnogo godina propovijedao pokoru za obraćenje grješnog čovečanstva i ujedno gradio kovčeg da se u njemu sa svojom porodicom spasi od katastrofe potopa. Kao takav, tip je Krista koji naviješta čovječanstvu spasonosnu nauku te s velikim trudom i najvećom žrtvom na križu polaže temelje izgradnji novozavjetne spasonosne lađe, Kristove Crkve.²

ABRAHAM, kao tac vjernih, tip je Isusa Krista koji će kao Abrahamov potomak biti otac mnoštva vjernika Kristove Crkve. Tu misao razvija i sv. Pavao apostol na više mjesta (Rm 4, 11. 18; Hbr. 11, 17 i sl.), nazivajući Abrahama »ocem svih vjernih«. Sam Isus Krist poziva se na Abrahamovu čvrstu vjeru u Spasitelja kad nevjernim farizejima spočitava njihovu tvrdovratost u nevjeri: »Abraham, vaš otac, klicao bi od radosti, da vidi moj dan; on ga je vidio i obradovao se« (Iv 8, 56).

MELKISEDEK = pravedni kralj, salemski kralj i ujedno svećenik Boga Višnjega, koji je prinio u ime patrijarhe Abrahama kao žrtvu zahvalnicu kruh i vino u čast Bogu Svevišnjemu (Gn 14, 18—19), tip je Isusa Krista; u najodličnijem smislu pravednoga kralja navozavjetnog duhovnog kraljevstva, Kristove Crkve, koji je ujedno veliki svećenik N. Z., jer je ustanovio novozavjetnu žrtvu pretvorbe kruha i vina u Presvetu Euharistiju, kako to

1. AMBROSIIUS, Abel et Cain 1, 2; SCHUSTER-HOLZAMMER, *Handbuch zur Biblischen Geschichte* I Bd, 8. neubearbeitete Auflage von Joh. Selbst und EDMUND Kalt, Freiburg im Breisgau, Herders Verlag 1925, str. 134.

2. SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, str. 160.

opet naglašuje sv. Pavao apostol riječima: »Ti si svećenik po redu Melkisedekovu« (Hbr. 7, 15).

ISAK, jedinac i ljubljani sin Abrahamov, trebao je biti prinesen za žrtvu Bogu (Gn 22, 3—15). U tom je tip Spasiteljev koji je kao jedino-rođeni Sin Boga Oca žrtvovan za spasenje čovječanstva. Kao što je Isak sam nosio na brdo Moriju drva na kojima je trebao biti žrtvovan, tako je Isus sam nosio drvo križa na Golgotu da na njemu kao žrtva za grijeh čovječanstva podnese muku i smrt za spasenje čovječanstva. Ovaj tipski motiv nalazimo predočivan i u vrijeme prvih kršćanskih vjekova u katakombama.³ Osim toga Isak je tip uskrsnalog Krista, jer, kad je ostao na životu, kao da je od smrti povraćen Abrahamu.

JOSIP EGIPATSKI, kao ljubljani sin patrijarhe Jakova, iz zavisti od vlastite braće omražen, prodan od brata Jude za 20 srebrnjaka, tip je Spasiteljev koji je kao ljubljani Sin Božji, zbog svoje svetosti i pravednosti omražen od vlastitog svog naroda, bio prodan od Jude svog apostola za 30 srebrnjaka (Gn 37, 28; Iv 6, 71; 13, 18, 21). Kao što se Jakov kao otac nije mogao utješiti zbog naslućivanja Josipove smrti bojeći se da će s tom tugom leći u grob tako su i apostoli Isusovi bili žalosni kad je Isus bio uhvaćen i predan na smrt. Kao što je prodaja Josipa po njegovoj braći pod ravnanjem Božje providnosti postala Jakovu i njegovim sinovima spas da ne izginu od gladi a Josip bio uzvišen do kraljevskog namjesnika tako je Kristovo poniženje mukom i smrću na križu spasilo čovječanstvo od smrti grijeha i postalo proslavljeno uskrsnućem od mrtvih i uzašašćem na nebo, gdje je Krist zajedno sa svojom čovječjom naravi postigao vječnu slavu da sjedi s desne Bogu Ocu. U tom smislu objasnio je i sam Krist ožalošćenim svojim učenicima na putu u Emaus značenje svoje nauke i smrti: » Ovi bezumni i spora srca za vjerovanje za sve što su proroci prorekli! Nije li trebalo da sve to Krist pretrpi i tako uđe u svoju slavu?« (Lk 24, 25 i sl).

JOB kao nevini pravednik, iskušavan teškim patnjama, ne gubi pouzdanja u Boga, nego željno iščekuje svoje izbavljenje govoreći: »Znam da moj Otkupitelj živi, i ja ću u posljednji dan uskrsnuti iz praha, i opet ću se zaodjeti kožom te ću iz svoga tijela gledati svoga Boga« (Job 19, 25—27). Nakon strpljivo izdržane kušnje Bog nagrađuje Joba ponovnim ozdravljenjem i vraćanjem porodičnih radosti i zemaljskih dobara. U svemu tomu Job je jedan od najizrazitijih starozavjetnih tipova Kristove osobe, na što nas upozorava i sv. Jakov apostol riječima: »Culi ste za Jobovu strpljivost, i vidjeli ste svršetak Gospodnji (Kristov), jer je Gospod milosrdan i pun smilovanja« (Jak 5, 11).

MOJSIJE je u mnogostrukom značenju jedan od najizrazitijih tipova koji u starom zavjetu proročki naviješta antitip Kristove osobe. Kao što je Mojsiju tako i Isusu u najnježnijem djetinjstvu prijetila smrt od bezbožnih kraljeva. I Mojsije i Krist provode dane svoga djetinjstva u Egiptu. Mojsije provodi 40 godina svoga života u pustinjskoj zabiti. Krist kroz 30 godina svoga života boravi kao nepoznat u zabitnom gradiću Nazaretu. Mojsije se pripravlja 40-dnevnim postom na Sinaju za svoje javno djelovanje. Krist posti 40 dana prije svoga nastupa u javnom djelovanju. Bog je izabrao Moj-

3. KRAUS, *Realenzyklopädie* I, 3; KAUFMANN, *Archäologie* 335; SCHUSTER-HOZAMMER, nav. dj. I, str. 214 bilj. 5.

sija, da bude najveći zakonodavac i osnivač starozavjetne teokracije u Izraelskom narodu. Isus Krist je najveći zakonodavac i osnivač novozavjetnog teokracijskog kraljevstva, Kristove Crkve. Mojsije je svoje Božje poslanje potvrđivao mnogobrojnim čudesima što ih je činio po Božjem ovlaštenju. Krist je također potvrđivao svoje Božansko poslanje mnogobrojnim čudesima, ali tvoreći ih vlastiom Božanskom snagom. Mojsije je svim žarom srca revnovao za čast Božju među svojim narodom (Ex 32, 19—32); Krista izjeda revnost za slavu nebeskog Oca, tako da mu učenici priznaju, da se na Njemu ispunja proročka riječ: »Revnost za dom Gospodnji izjeda me« (Iv 2, 17; Ps 68, 10). Kaošto je Mojsije s najvećom postojanošću i predanošću molio za svoj narod, pripravan za njega žrtvovati svoj život za pomirenje svoga naroda s Bogom (Ex 32, 9—14, 32), tako je Krist za vrijeme svoga života na zemlji molitvom i suzama vapio k Bogu Ocu za spas naroda, kad je za pribijanja na križ molio: »Oče, oprosti im, jer ne znadu što čine!« (Lk 23, 34). Mojsije je poslije svog saobraćaja s Bogom bio obdaren izvanrednim sjajem lica za dokaz svoga poslanstva od Boga (Ex 34, 29). Isus Krist pokazao je pred svojim apostolima tračak svoje nebeske slave prigodom svog preobraženja na gori Taboru (Mt 17, 2; Mrk 9, 1—8, Lk 9, 29—36), kad mu je lice zasjalo kao sunce a haljine mu postale bijele kao snijeg; uz Njega su se pokazali Mojsije i Ilija kao predstavnici Božjeg zakona u St. Z., da tako posvjedoče Kristovo božansko poslanje.⁴

ARON, Mojsijev brat, od Boga izabran i po Božjem naređenju od Mojsija posvećen za velikog svećenika, da bude posrednikom između Boga i Izraelskog naroda u prinošenju žrtava Bogu za pomirenje naroda (Ex 28—29), tip je Isusa Krista, najvećeg i prvog velikog svećenika N. Zavjeta, koji je ustanovio novozavjetno svećeništvo na čelu s vrhovnim svećenikom i glavarom novozavjetne vjerske zajednice, Kristove Crkve. Kao što je Aron bio pomazan uljem za velikosvećeničku službu tako je Krist mnogo savršenijim načinom bio pomazan od Duha Svetoga koji je puninom milosti boravio u njemu, i zato se u najsavršenijem smislu zove Mašiah-Mesija = Božji pomazanik. Kao što je Aron kao starozavjetni veliki svećenik svojom molitvom pred Bogom zagoravao sav Izraelski narod tako Isus Krist pred Bogom Ocem u nebeskoj slavi kroz vjekove moli svog nebeskog Oca za oprostjenje slabosti ljudskih grijeha, da se tako po riječima sv. Pavla apostola smijemo punim pouzdanjem približavati prijestolju milosti da izmolimo milosrđe i milost, kad smo potrebni pomoći (Hbr. 4, 14. 16; 7, 25; Rm 8, 34; I Iv 2, 1 sl.; Otkr 1, 13 i sl.; 8, 3).

JOSUA, sin Nunov, koji se prije zvao Hošea = Spas a Mojsije mu je promijenio ime u Jehošuah = Josua = Božji spas (Nm 13, 17) ili: Bog je onaj koji spasava, tip je Isusov ne samo po imenu nego i po značenju toga imena i po čudesnim djelima što ih je Josua Božjom pomoću izvodio. On je čudesnim prijelazom preko osušenog dna rijeke Jordana uveo Izraelce u obećanu zemlju, i po tom je postao tip Kristov, koji je naređenjem svetoga krštenja omogućio ljudima ulaz u Kristovu Crkvu i po njoj ulaz u vječno blaženstvo. Na Josuinu molitvu Bog je činio čudesa: prijelaz preko Jordana (Jos 3, 13), zauzeće grada Jerihona (gl. 6), Haja (gl. 8), Gabaona (Jos 10,

4. HAGEN MARTINUS S. J. *Lexicon Biblicum* III, Pariz 1911, str. 267—276; SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, str. 425.

10—12), i time je tip Krista čudotvorca. Josua je osvojio Kanaansku zemlju i razdijelio je među 12 izraelskih plemena; time je tip Kristov, koji nam je pribavio pravo na nebo. Josuine borbe za osvajanje obećane zemlje tip su borbe za osvajanje Božjega kraljevstva. Josua je obnovio zavjet Izraelskog naroda s Bogom (Jos 24, 19—27), i po tom je tip Kristov, koji je osnovao Novi Zavjet.

GEDEON provodi skroviti život u mladosti, i time je tip Kristova skro- vita života. Kao pobjednik daleko brojnijih neprijatelja s neznatnim bro- jem odabranih tip je Kristov, koji je s malim brojem apostola i učenika pobijedio mnoštvo poganskog svijeta privevši ga u krilo Crkve (Sd gl. 5—7). Čudo orošenog runa tip je čudesnog Kristova silaska s neba na zemlju u krilo djevičanske majke Bl. Dj. Marije. Obrnuti znak, kad je runo ostalo suho od rose, a sva zemlja rosna, tip je bezgriješnog začeca Bl. Dj. Marije.

SAMSON. Navještenje njegova rođenja tip je navještenja Isusova ro- đenja (Sd 13, 3—5). Nazirejski zavjet Samsonov tip je najuzvišenijeg nazi- rejata Isusa Krista, koji je po boravku u Nazaretu prozvan Nazarenac. Samson se borio protiv neprijatelja neuglednim oružjem magareće čeljusti (Sd 15, 16) i pobijedio ih; Krist je pobijedio neprijatelja ljudskog spasenja prezrenim oruđem križa. Samson je prigodom svoje smrti pobio više nepri- jatelja negoli za cijelog svog života (Sd 18, 28—30). Krist je svojom smrću na križu pobijedio vojsku sotone i omogućio izbavljenje čovječanstva iz paklenog ropstva.

SAMUEL, molitvom majke od Boga isprošen i predan na službu kod sv. šatora (I Sm 1, 18—28), obdaren proročkim darom, revnovao je za obnovu zakona Božjega, organizirao pobjedničke vojne protiv Filisteja (I Sm 7, 8—14) i izvojevao Izraelskom narodu slobodu, te konačno pripremio taj narod da izabere sebi kralja, koga je on pomazao (I Sm gl. 8—9). Po tom je tip Spasitelja, osnivača novozavjetnog duhovnog kraljevstva, Kri- stove Crkve.

DAVID ima u svom životu mnogo tipskih crta, koje proročki navještaju kao antitip Isusa Krista. Rodom je iz zabitnog mjesta Betlehema; Isus je rođen u Betlehemu. U mladosti David provodi skroviti život, kao što Isus do svoje 30 godine. U odrasloj dobi David je imao mnoge borbe sa svojim protivnicima, osobito kad je morao bježati zbog pobune svoga sina Absaloma preko potoka Cedrona, i doživio izdaju od svoga prijatelja Ahitofela. Na tom bijegu tip je Isusu na putu od Maslinske gore i križnom putu, a pri tom je doživio Judinu izdaju. Kad je pak David pobijedio svoje nepri- jatelje i u slavlju se povratio u Jeruzalem, tip je Isusa proslavljena uskršnu- ćem i uzašašćem na nebo. David je napokon kao kralj i prorok tip Kristov, koji je najveći kralj i prorok. Kao konsolidator kraljevstva Izraelskog tip je krista kao osnivača mesijanskoga kraljevstva Novoga Zavjeta, Crkve, koja također diljem svoje povijesti proživljuje mnoge borbe, u kojima pobjeđuje. Svojestvo Davida kao proroka dolazi do izražaja u mnogim mesijanskim Psalmima: Ps 2 naviješta urotu neprijateljâ Božjega kraljevstva koju će pobijediti Spasitelj i osnovati novo kraljevstvo, a to je Kristova Crkva. U Ps 21 proriče Kristovu muku i smrt, a potom njegovu proslavu. U Ps 44 naviješta pojavu Spasitelja kao kraljevskog zaručnika. U Ps 71 naviješta Mesiju kao velikoga kralja kojemu će se klanjati svi narodi i čije će kra- ljestvo vječno trajati. Ps 68 ocrtava Davidovu tjeskobu kad je bio pritisnut od neprijatelja u vrijeme pobune svog sina Absaloma, a tipski navješta

prizore iz Kristove muke: »Spasi me, o Bože, jer mi je voda doprla do grla... Osilili se moji neprijatelji koji me progone nepravedno... Postao sam tuđ svojoj braći i stranac sinovima svoje majke. Revnost za tvoj dom izjeda me, i prezir onih koji tebe preziru pada na me... Daju mi žuč za jelo, a u žeđi napajaju me octom.« U Ps 117 ocrtava mesijansko slavlje poslije njegova trpljenja, poređujući ga s »kamenom koji su graditelji odbacili, a on je postao kamenom temeljcem. Od Gospoda je to učinjeno, a to je čudesno u našim očima!« U Ps 88 i 131 David zahvaljujući Bogu što ga je izabrao za kralja i obećao mu da će iz njegovog potomstva doći Spasitelj, naviješta osnutak vječnoga Kristova kraljevstva kao nasljedstva Davidova kraljevstva. U Ps 45 David proriče čvrstoću, nepokolebljivost i ljepotu Mesijanskoga kraljevstva, slično kao u Ps 88. U Ps 46 naviješta David trijumf Spasiteljev prigodom uzlaza na nebo. Taj je Psalam ispjevan prigodom jedne Davidove pobjede nad neprijateljem u pratnji zavjetnog kovčega, a tipski znači slavlje Kristova uzašašća na nebo i podvrgavanje svih naroda. Slična misao obrađuje se i u Ps 67.

SALOMON već po svom imenu, koje znači Miroslav, kao kralj mira tipski označuje Mesiju kao kralja mira. Mir koji je vladao za Salomonova kraljevanja, bogatstvo, mudrost, a napose izgradnja hrama, tipski naviješta Krista kao kneza mira koji je bogatstvom milosnih zasluga zadužio ljudski rod i čitavu Crkvu, koja je sagrađena po njemu kao novo~~zavjetni~~ hram Božji, i preko nje se izljevaju nebrojena duhovna dobra na čitavo čovječanstvo.

PROROK ILIJA, kako kaže sv. Augustin, tip je Krista Spasitelja prinošenjem žrtve pravom Bogu na gori Karmelu, gdje se molio za svoj narod, dok se Krist molio na Maslinskoj gori a potom prinio je svoju krvnu žrtvu na križu za spasenje čovječanstva. Nadalje prorok Ilija izmolio je poslije te žrtve nakon suše od tri i pol godine obilje kiše: tako je i Krist svojom žrtvom na križu zaslužio za čovječanstvo obilnu kišu Božjih milosti.⁵

PROROK ELISEJ svojim mnogobrojnim čudesima tip je Isusa Krista čudotvorca kao i sličnošću čudesa: uskrisenje Sunamkina sina (IV Kr 4, 32—36) — Isus uskrisio mladića iz Naïma (Lk 7, 11 i sl.); čudesno umnažanje kruha (IV Kr 4, 42—44); jednom sa 5 hljebova i dvije ribe nahranio 5.000 ljudi (Iv 6, 4; Mt 14, 19; Mk 6, 39), a drugiput sa sedam hljebova i nekoliko riba nahranio 4.000 ljudi (Mt 15, 32; Mk 8, 1 i sl.). Dodirom mrtva tijela Elisejeva oživio je mrtvac (IV Kr 13, 20); prigodom Isusove smrti na križu oživjeli su mnogi mrtvi iz grobova (Mt 27, 52). Elisej djeluje kao prorok i među neznabošcima, ozdravljajući Sirca Naamana od gube (IV Kr 5) i proričući o Hazaelu koliko će zla nanijeti Izraelu (IV Kr 8, 7—14). Time je tip Kristov koji ozdravljuje gubavce, sina kraljeva čovjeka (Iv 4, 43—54), stotnikova slugu (Lk 7, 1—10; Mt 8, 5—13), nalaže apostolima da uče sve narode (Mt 28, 19).

PROROK JONA, bačen za vrijeme bure iz broda u more te progutan od velike ribe i nakon tri dana izbačen na kopno, tip je smrti i trodnevnog boravka Kristova tijela u grobu i nakon toga njegovog uskrsnuća od mrtvih: Na taj tipski događaj poziva se sam Isus Krist (Mt 12, 14).

5. SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, 610.

PROROK JEREMIJA, od Boga pozvan na djevičansku čistoću (16, 2), provodi život u molitvi i pokori, proganjen od svog naroda zbog revnosti u proročkoj službi jer je svom narodu proricao Božju kaznu Jerusalemu zbog njegove okorjelosti u grijehu (gl. 21—22), a nakon razvaljenog Jerusalema plače nad njim (Tužb), i napokon bude od svojih sunarodnjaka kame-novan u Tafnesu u Egiptu (Hbr 11, 37). Svojim svetim životom, patnjama i progonstvima od svog naroda, žarkom revnošću za Božji zakon, tip je Isusa Krista, njegove uzvišene svetosti i gorljivosti za spas ljudi, a s druge strane nerazumijevanja od predstavnika židovskog naroda tako da Isus plače nad budućom sudbinom Jerusalema (Lk 19, 41—44).

2. Tipovi Bl. Dj. Marije

Slično kao što u St. Z. imamo mnogo osobnih tipova koji proročki naviještaju Isusa Krista tako imamo i dosta ženskih tipskih osoba koje u ovom ili onom smislu naviještaju značajne crte osobe Bl. Dj. Marije. Iako je broj tih tipova manji negoli onaj koji naznačuje Kristovu osobu, ipak je vrijedno da ih istaknemo.

EVA, hebrejski Havah = majka živih, kao praroditeljka ili pramajka svih živih ljudi na zemlji, tip je u daleko uzvišenijem smislu one majke koja nam je rodila Bogočovjeka Isusa Krista, začetnika ili stvoritelja svih živih i neživih bića. Povrh toga, po riječima svoga Božanskog Sina na križu kad joj je rekao: »Ženo, evo ti sina, a zatim je rekao svome učeniku (Ivanu): Evo ti majke!« (Iv 19, 26—27) — postala je duhovnom majkom svih vjernih sljedbenika Kristove nauke. Od toga časa Ona je postala najnježnijom i najsvetijom Majkom, koja svojim zagovorom pred svojim nebeskim Sinom neprestano vodi brigu oko spasenja svoje duhovne djece da im isprosi nebrojene milosti, koje su ljudima potrebne za spasenje. Ona se brine svim žarom materiske ljubavi kako da se povrati duhovni život i digne prokletstvo, uzrokovano od prve žene Eve, i povrati im se milosni život.

MIRJAM (M a r i j a), Mojsijeva sestra, tip je Bl. Dj. marije po svom imenu kao i po svom sestrijskom odnosu prema Mojsiju, koga je spasila od smrti kad je bio kao dijete izložen u košari na vodi rijeke Nila, te kao sestra velikog svećenika Arona tip je Bl. Dj. Marije kao majke najvećeg Svećenika Krista. Osim toga, svojim hvalospjevom poslije potopa Egipćana u Crvenom moru veliča Božju svemogućnost i poziva izraelske žene i djevojke kao voditeljica pjevačkog zbora: »Pjevajmo Gospodu jer se slavno uzveličao: konja i njegovu konjanika zbacio je u more«. (Ex 15, 21). Time tinski naviješta hvalospjev Bl. Dj. Marije »Veliča duša moja Gospoda!« (Lk 1, 46—56), kojim zahvaljuje Bogu za djelo spasenja.

NOEMIJA (hebr. Nooma = Dražesna), žena Elimelekova, Betlehemićanka, nakon smrti muža i obaju sinova gorko ožalošćena, govori svojim snahama neka je ne zovu više Noemija, nego Mara (= gorka), jer ju je Gospod napunio gorčine. Pored svega toga puna je pouzdanja u Boga, i Bog ju je nagradio utjehom da joj se od Booza i Rute rodio unuk Obed, djed Davidov (Rt 4, 13—17). Noemija je u svojoj žalosti tip Majke Božje žalosne, a u radosti tip obradovane po Kristovu uskrsnuću.

JUDITA, kao uzorna žena krepošću, divna tjelesnom ljepotom, junačka u djelu spasavanja svoga grada Betulije smaknućem okrutnog Holoferna i zbog toga slavljena od svega naroda, tip je Bl. Dj. Marije, najsvetije i bez

grijeha začete, suotkupiteljice čovječanstva po sučustvovanju s mukom i smrću svoga Božanskoga Sina, koju po tom sav kršćanski svijet slavi kao svoju nebesku zagovornicu i Majku koja je satrla glavu najvećem neprijatelju ljudskih duša, sotoni.

ESTERA, kao kraljica, žena perzijskoga kralja Asvera, bila je jedina izuzeta od udara strogog zakona o pomoru Judejaca, ali se svojim zagovorom uz opasnost vlastitog života zauzela kod kralja da izbavi Judejce od nepravednog pokolja što im ga je spremao njihov neprijatelj Aman. Po tom, kao i svojim čvrstim pouzdanjem u Boga, ona je tip Bl. Dj. Marije, nebeske Kraljice i naše zagovornice pred Bogom.

Napokon u knjizi Salomonovih **Poslovice** (Proverbia) nalazimo na kraju (31, 10—31) prekrasan hvalospjev uzornoj, kreposnoj i idealnoj ženi, a taj hvalospjev tipski navješta najdivniji uzor žene u Bl. Dj. Mariji.

Jednako u **Pjesmi nad pjesmama** nalazimo u pjesničkim opisima čara zaručnice divan tip, u najsavršenijem smislu ostvaren na Bl. Dj. Mariji, kao prečistoj zaručnici Duha Svetoga, koju i Crkva slavi pjesmom: »Sva si lijepa, o Marijo, i na tebi ljage nema!«

B) STVARNI TIPOVI

Čitava povijest St. Z. obiluje mnogobrojnim stvarnim tipovima koji mogu unaprijed naviještati ne samo novozavjetne ustanove nego i osobe. Naročito nalazimo mnogo stvarnih tipova koji navještaju bilo općenito bilo koju karakternu crtu Kristove Crkve, ili njezina sredstva posvećenja, naročito svete sakramente. Najbolje će se to vidjeti iz konkretnih primjera.

STVARANJE EVE iz Adamova rebra tip je postanka Kristove Crkve iz rane Kristova rebra, otvorene kopljem, iz koje je potekla krv i voda što je oprala grijehe svijeta. Ovakvo tipsko značenje usvojaju, pored drugih otaca, sv. Augustin i sv. Toma Akvinski.⁶

NOINA ARKA tip je Kristove Crkve. Drvo, od koga je bila sagrađena, tip je drva Kristova križa. Otvor sa strane kroz koji se ulazi u arku, tip je Kristove rane na rebrima, iz koje je protekla krv i voda što peru ljudske grijehe. Ljudi i razne životinje u arki tipski označuju sve narode kojima je otvoren pristup u Crkvu. Plovljenje arke nad valovima potopa tip je postojanja Kristove Crkve unatoč pogiblima što ih ona prebrođuje diljem svog opstanka.

OBREZANJE (circumcisio). To je prastari običaj koji je postojao kod nekih starih naroda: Egipćana, Edomaca, Amonaca, Moabaca i Arapa a sastojao se u odstranjivanju kože što pokriva vrh muškog spolnog uda. Imalo je higijensku svrhu. Abrahamu i njegovu potomstvu bio je taj znak naređen kao simbol vjerskog ugovora između Boga i njegova potomstva (Gn 17, 10 i sl.), a po Mojsijevom zakonu (Lv 12,3) bio je obavezan za svakog muškog Izraelca. Propuštanje primanja toga znaka imalo je za posljedicu isključenje iz Izraelske religiozne zajednice (Ex 4, 24 i sl. 12, 48). Taj je znak ujedno trebao podsjećati svakog Izraelca na duhovno značenje obrezanja srca od svega što je grješno i na posvećenje srca Bogu (Rm 4, 11; Dt 10, 16).

6. AUGUSTINUS, *De Genesi ad litteram* 1,9 c. et 19; S. THOMAS, *S. Theol.* I q. 92, s 2 et 3. SCHUSTER-HOLZAMMER, n. dj. I, str. 112.

Po tom znaku mogli su i pripadnici drugih narodnosti postati članovi izraelske vjerske zajednice, a zvali su se proseliti = pridošlice. Po tom je taj znak tip sakramenta krštenja u Novom Zavjetu, po kom primaoci sv. krštenja postaju članovi Kristove Crkve i duhovno se preporađaju, jer im se oprašta istočni grijeh i ostali grijesi prije toga učinjeni, i ulijeva im se milost posvetna po kojoj postaju djeca Božja i baštinici nebeskoga kraljevstva (Flplj 3, 3; Kol 2, 11 i sl.).

JAKOVLJEV SAN o nebeskim ljestvama, što ga usnio u Betelu na putu iz domovine k Labanu, gledajući u snu kako se dižu sa zemlje do neba ljestve po kojima silaze i uzlaze anđeli (Gn 28, 19), tip je trajne Božje povezanosti s ljudima preko proroka i drugih Božjih poslanika, naročito pak preko Kristove Crkve. **Kamen** pak što ga je Jakov pomazao i nazvao Betel = Božja kuća, tip je katoličkih crkava, i ujedno tip Krista kao duhovnog temelja Crkve (Mt 21, 42; Lk 4, 18; Dan 2, 34 i sl.).

GORUĆI GRM, u kom se Bog objavio Mojsiju kod brda Horeba na gori Sinaju (Ex 2, 3—4), ima višestruko tipsko značenje:

1) Označuje Izraelski narod, koji biva iskušán vatrom Božje providnosti raznim nevoljama i kušnjama, a ipak ne prestaje opstojati.

2) Sv. Grgur Vel. vidi u tom gorućem grmu tip Kristova utjelovljenja gdje je u vatri Božanstva Kristova ljudska narav podvrgnuta zemaljskim patnjama, ali je te patnje ne uništavaju.

3) Prema tumačenju sv. Grgura Niškoga ovaj gorući grm također tipski navješta djevičanstvo Bl. Dj. Marije koje je ostalo netaknuto i poslije kako je rodila Krista. Tu misao izražava također Crkva u Marijanskom oficiju riječima: »U trnovom grmu, što ga je Mojsije gledao da ne sagorijeva upoznajemo tvoje djevičanstvo; Majko Božja, moli za nas!«⁷

VAZMENI JAGANJAC. Blagovanje tog jaganjca bilo je od Boga naredeno neposredno prije izlaska Izraelaca iz Egipta. Dana 10. Nisana trebala je svaka Izraelska porodica odabrati jednogodišnje muško jagnje bez mane za vazmenu večeru između 14—15 Nisana. To jagnje zaklali bi navečer 14. Nisana, da budu zaštićeni od pomora prvenaca, što je kao deseto egipatsko zlo imalo stići Egipćane. Jagnjetu se nije smjelo prelomiti kosti. Jeli su ga stojeći, opremljeni na put, i trebalo se potrošiti do jutra. Ako bi što preostalo, trebalo je spaliti (Ex gl. 12). Na uspomenu toga Izraelci su svake godine slavili spomen na taj dan koji se zvao Pesah ili Pasha = Gospodnji prolaz, i blagovali su vazmenog jaganjca s beskvasnim kruhom i gorkim zeljem. Kod te večere smjeli su prisustvovali samo oni koji su obredno čisti i obrezani, dakle pripadnici Izraelske vjere. Vazmena večera s blagovanjem vazmenog jaganjca bio je bitni obred blagdana Pashe kao uspomene na izlazak Izraelaca iz Egipta i oslobođenja iz egipatskog sužanjstva. Taj vazmeni jaganjac tip je Isusa Krista, na što upozorava sv. Pavao apostol: »Kao vazmeno jagnje žrtvovan je Isus Krist« (I Kor 5, 7). Sv. Ivan Krstitelj predstavlja Krista narodu: »Evo jaganjac Božji koji oduzima grijehе svijeta« (Iv 1, 29). Sv. Petar apostol kaže u svojoj I poslanici (1, 19): »Niste otkupljeni propadljivim zlatom ili srebrom... nego dragocjenom krvlju kao neokaljanog Jaganjca Krista«. Kao što se vazmenom jaganjcu nije smjelo

7. SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, str. 282.

prelomiti kosti tako ni Kristu na križu nisu prelomili kosti. Žrtva vazmenog jaganjca bila je tip Kristove žrtve na križu.

PRIJELAZ IZRAELACA PREKO CRVENOG MORA (Ex 14, 21—24), smatra sv. Pavao apostol tipom sv. krštenja: »Htio bih da znate, braćo, da su svi naši oci bili pod oblakom; da su svi prešli preko mora; da su svi u Mojsiju kršteni u oblaku i u moru« (I Kor 10, 1—2). Crveno more slično je kupci sv. krštenja na neki način bojadisanog otkupiteljskom krvlju Kristovom, a stup od oblaka, koji je Izraelcima pokazivao put, prema obećanoj zemlji, tip je Duha Svetoga koji svojom milošću daje snagu duhovnog preporoda po krsnoj vodi, te nam otvara put prema vječnom blaženstvu. Na sva ova tipska značenja podsjeća nas i hvalospjev na Vel. Subotu »Neka poklikuje!«... »To je noć, u kojoj si učinio da su naši oci, Izraelski sinovi, izvedeni iz Egipta, prešli suhim tragom preko Crvenog mora«.

STIJENA U PUSTINJI, iz koje je čudesnim načinom, na Mojsijin udarac štapom, potekla voda da se njome napaja Izraelski narod (Ex 17, 7), tip je Isusa Krista, kako kaže sv. Pavao apostol (I Kor 10, 2—4): »Stijena pak bijaše Isus Krist«, jer je iz njegovih rana na križu potekla obilna voda milosti za duhovnu okrepu čovječanstva, kako je navijestio također prorok Isaija: »Crpsti ćete vodu u radosti iz vrela Spasitelja« (Is 12, 3).

MANA U PUSTINJI (Ex 16, 14—26), koja je čudesnim načinom padala Izraelcima za vrijeme 40 godišnjeg putovanja kroz pustinju i bila njihova hrana, tip je Presvete Euharistije u Novom Zavjetu kao duhovne hrane i zaloga vječnog života (Iv 6, 49 i sl.), **Zlatna posuda** s manom što se čuvala u zavjetnom kovčegu (Ex 16, 33; Hbr 9, 4), tip je ciborija u svetohraništvu u kom se čuva Presveta Euharistija, u znak trajnog otajstvenog boravka Spasiteljeva među ljudima.

SVE VRSTE STAROZAVJETNIH ŽRTAVA, bilo krvne, bilo nekrvne, na razne su načine tipovi najsavršenije jedinstvene novozavjetne euharistijske žrtve, sv. mise, jer je u njoj uključeno sve što je bilo uključeno u starozavjetnim mnogobrojnim žrtvama. Već je prorok Malahija prorekao da će doći vrijeme kada se ne će više Bogu sviđati starozavjetne žrtve, nego će »od istoka sunca do zapada biti veliko ime moje među narodima, i na svakom će se mjestu žrtvovati i prinositi mome imenu čist prinos, jer je veliko moje ime među narodima« (Mal 1, 10—11), a to je euharistijska žrtva (Hbr 10, 1—10).

ARONOV ŠTAP, koji je isprva bio suh, ali se čudesno zazelenio kad je trebalo odabrati velikog svećenika, a potom bio pohranjen u svetinji nad svetinjama kraj zavjetnog kovčega (Nm 17, 2—20), tip je drveta Isusova križa koje je poslije Kristove smrti postalo čudesnim izvorom plodova Božjih milosti i pobjedonosnim znakom Božjega kraljevstva, Kristove Crkve i svakoga njezinog člana (Hbr 9, 4). Sv Augustin povrh toga nalazi u Aronovu štapu kad je procvao tip Bl. Dj. Marije, djevičanske majke Sina Božjega, primjenjujući na nj Isajino proroštvo o mladici iz Jesejeva korijena (Is 11, 1).⁸

MJEDENA ZMIJA. Kad su Izraelci u pustinji kod gore Hor ponovnim mrmljanjem radi nestašice vode iskušavali Boga, kaznio ih je zmijama otrov-

8. SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, str. 394.

nicama, od čijih su ujeda mnogi pomrli. Zato je narod zavapio k Mojsiju neka bi molio Boga da ukloni to zlo od njih. Tada reče Bog Mojsiju: »Načini mjedenu zmiju i podigni je kao znak, i tko god pogleda na nju, živjet će. Mojsije dakle načini mjedenu zmiju i postavi je za znak — kada bi pogledali u nju oni koji su bili ujedeni, ozdravljivali bi« (Nm 21, 8—9). Lik mjedene zmije bio je antitip zmije u raju zemaljskom koja je kao zavodnica na grijeh postala uzrokom nevolja i patnja u ljudskom rodu, a pogled na mjedenu zmiju vraćao je tjelesno zdravlje ujedenicima od zmija otrovnica. Tu mjedenu zmiju prisposoblja sam Krist u razgovoru s Nikodemom sa svojim uzvišenjem, tj. raspećem na križ, i tako ističe tipsko značenje mjedene zmije (Iv 3, 14 i sl.).

MALEN OBLAČIĆ, koji se pojavio nakon Ilijine žrtve na Karmelu, poslije suše od 3 i pol godine u Izraelskoj zemlji, te se doskora povećao do oblaka, iz kojih je pala obilna kiša i nakvasila žednu zemlju, tip je Bl. Dj. Marije, koja je inače potpuno nezapažena primila Božju objavu o navještenju rođenja Sina Božjega od koga se prosula obilna rosa milosti Božjih za spasenje čovječanstva (III Kralj 18, 44—45; ispor. Officium B. M. V. de monte Carmel, 16. Julii).

USTANOVA SVEČENIŠTVA u St. Z. sa svim svojim propisima o obrednoj čistoći tip je ustanove novozavjetnog svećeništva (Ex gl. 28 i 29). Oprema velikog svećenika (Lv gl. 8 i 9) ima tipsko značenje novozavjetne biskupske opreme, napose Isusa Krista kao prvog velikog svećenika N. Z., koji je bio bez ljage, neokaljan, svet, izuzet od grijeha, uzvišen nad sva nebesa (Hbr 7, 26 i sl.; Rm 1, 49; 3, 6; Ps 109, 4). Svećenici bili su pomazani uljem; Krist je pomazan Duhom Svetim koji u Kristu u svoj punini stanuje, i zato se Krist zove Mašiah — Mesija = Pomazanik. Urim i Tumim kod velikog svećenika, pomoću kojih je saznavao Božju volju, tip su Kristove nauke svijetla i istine što je On kao Sin Božji od vijeka ima od Boga Oca. Starozavjetni veliki svećenik prinosio je na dan Pomirenja žrtve za oprostjenje grijeha svećenika i naroda St. Z. Time je tip Isusa Krista koji je svojom žrtvom muke i smrti na križu pomirio grješni rod ljudski s Bogom. Kao što je veliki svećenik u St. Z. svojom molitvom zagovarao sav narod pred Bogom, tako u neizmjereno savršenijem smislu Isus Krist kao vječni svećenik ljude zagovara pred Bogom Ocem nebeskim (Hbr. 4, 14. 16; 7, 25; Rm 8, 34).

Starozavjetni bogoštovni obredi u mnogočem tipski navještaju obrede iz novozavjetnog bogoslužja.

I **SVETI ŠATOR** (Ex gl. 35, 11-18; gl. 25-27), a kasnije **Salomonov hram** (III Kralj gl. 5-8; II Dn v gl. 2-7) sa svojom unutrašnjom podjelom na svetište nad svetinjama i svetinju, tipski označuju novozavjetne crkve sa svetištem i lađom. Zavjetni kovčeg koji se čuvao u svetinji nad svetinjama tip je svetohraništa u novozavjetnim crkvama. Žrtvenik za prinosenje žrtava tip je novozavjetnih žrtvenika na kojima se prikazuje sv. Misa. Razlika je samo ta što je u St. Z. postojalo samo jedno mjesto, isprva sv. šator, a od Salomonova vremena hram u Jerusalemu, gdje su se zakonito mogle prinositi žrtve, a u Novom Zavjetu postoji mnogo crkava i kapela, gdje se može prinositi novozavjetna žrtva, što je proročki predvidio prorok Malahija (1,10-11). Postojale su doduše u St. Z. u pokrajinskim mjestima i sinagoge ili zbornice, gdje bi se vjernici skupljali po subotama i svetkovima na molitvu i čitanje Sv. Pisma, ali u sinagogama se nisu mogle prinositi prave žrtve.

Stoga te sinagoge ne predočuju u potpunom smislu ono što su novozavjetne crkve i kapele, nego tek u nesavršenom smislu, kao bogomolje.

2) Razne mnogobrojne VRSTE STAROZAVJETNIH ŽRTAVA tipski predočuju jedinstvenu novozavjetnu žrtvu svete Mise (Mal 1,11).

3) OBRED POSVETE starozavjetnih svećenika tipski nagoviješta sakrament sv. reda u Novom Zavjetu (Ex 29, 1-37; Lv 8, 1-36) tipski označuje obrede svećeničkog i biskupskog ređenja.

4) Obred prikazivanja ŽRTVE ZA GRIJEH UZ PRIZNAVANJE GRIJEHA tipski označuje sakrament sv. ispovijedi (Lv 5, 1-13).

Ubrojivši ovamo obred obrezanja, koji tipski označuje novozavjetni sakrament krštenja, nalazimo u starozavjetnim obredima tipski navještene sakramente presvete Euharistije, pokore i sv. reda. Prema tome nedostaju u St. Z. tipovi za tri sv. sakramenta: potvrdu, bolesničko pomazanje i ženidbu.

Ipak valja spomenuti, da starozavjetni tipovi sakramenata nijesu bili u potpunom smislu sakramenti, kao u Novom Zavjetu, jer nijesu ex opere operato podjeljivali primaocima milost, nego u pogledu na buduće zasluge Spasitelja Isusa Krista.⁹

NAZIREJSKI ZAVJETI. Prema Mojsijevom zakonu (Lv 27,2-24) mogli su pojedinci, bilo privremeno bilo doživotno zavjetom obvezivati se da će Bogu za ljubav izvršavati neke posebne obveze, na koje inače obični vjernici nisu bili obvezani. Takove su zavjete mogli činiti i roditelji u ime svoje nedoraste djece (Jdc 13, 5; Sam 1, 11). Ljudi koji bi se obvezivali na takove zavjete zvali su se »nazireji« od hebr. nazir=odijeljen ili posvećen, nazir Elohim=Bogu posvećen (Jdc 16, 17). Zavjetne obveze sastojale su se obično u tom da ne će piti vina, da ne će šišati kose ni brade, da ne će jesti mesa, da se ne će doticati mrtvacu ili čega drugoga što uzrokuje obrednu nečistoću. (Nm 6,3 i sl.; Jdc 13, 5). Nazirejima slični su rehabite (hebr. rechabim), koji doduše nisu bili zavjetom obvezani na uzdržavanje od vina i obrađivanja polja, ali su po Božjem odobrenju provodili jednostavan život u šatorima i uzdržavali se od uživanja vina i obrađivanja polja i obrednih nečistoća. Naziv im potječe od Rehaba, oca Jonadabova, koji je organizirao zajednicu boraca protiv Baalova kulta u Samariji u vrijeme kralja Jehuja (IV Kralj 10, 15). Poslije novratka iz babilonskog sužanjstva rehabite su osobito sudjelovali u obnavljanju jeruzalemskih zidova (Neh 3. 14). Nazireji su tip novozavjetnog redovništva, a u punom smislu riječi najidealniji njihov antitip jest sam Isus Krist, nazvan Nazarenac, kao sveti izdanak korijena Jesejeva (Mt 2, 23) i u najpunijem smislu »odijeljen od grješnika« (Hbr 7, 26).

STAROZAVJETNE SVETKOVINE. Već prigodom svršetka djela stvaranja odredio je Bog sedmi dan za počinak i posvetio ga, da taj dan čovjek slavi Boga (Gn 2, 2-3). Mojsije pak primio je od Boga još posebne zapovijedi i naredbe kako se taj dan ima svetkovati (Ex 20, 8; 31, 13; 35, 2; Lv 23, 3; Nm 15, 22; Dt 5, 12 i sl.). Po svom etimološkom značenju ime šabath znači mirovinje od raznih poslova. Svetkovanje subote počimalo je već navečer uoči subote (Lv 23, 32) a svršavalo se u subotu navečer. Od Mojsijeva vremena subota se svetkovala prinošenjem posebnih žrtava, pored onih svagdašnjih, t. j. prinošenjem još dvaju jaganjaca s prinošenjem pripadajućih žrtava

9. KORTLEITNER FR. Xav., *Archaeologia Biblica*, Oeniponte 1917, str. 353.

jestvina i ljevanica (Nm 28, 9) i izmjenom 12 posvećenih hljebova (Lv 24, 8). Na taj dan Izraelci su se okupljali na svetom mjestu (Lv 19, 30) na čitanje Mojsijeva Zakona. To im postade teško zbog udaljenosti, stoga se kasnije u tu svrhu okupljaju u sinagogama (Mrk 1, 21; 6, 2; Lk 4, 16, 31; 6, 6; 13, 10). Sv. Pavao apostol koristio se ovim sastancima, da naviješta Evandjelje (Dap 13. 14. 44; 16, 13; 17, 2; 18, 4; Mt 24, 20). Zabranjeno je bilo po Mojsijevom zakonu u subotu raditi tjelesne poslove, bilo na polju bilo oko kuće (Ex 34, 21), loženje vatre te kuhanje i pečenje (Ex 35, 3). Pa ni manu nije se smjelo sakupljati u subotu, nego je trebalo da dan prije nakupe dvostruko (Ex 16, 22). Svetkovanje subote bilo je po Mojsijevom Zakonu sankcionirano smrtnom kaznom, jer je subota također bila jedan od znakova veze između Boga i Izraelskog naroda (Ex 31, 13-17). Svetkovanje subote u St. Z. tip je svetkovanja nedjelje u N. Z. Razlika je ta što je u St. Z. bio određen posljednji dan u tjednu za svetkovanje, a u N. Z. kao savršenijem određen je prvi dan u tjednu za svetkovanje. Razlog je tomu što je Isus uskrsnuo u nedjelju. (Mt 28, 1; Mrk 16, 2; Lk 24, 1; Iv 20, 1, 10). Svetkovanje nedjelje spominje se u Djelima apostolskim (20, 7) i kod sv. Pavla (I Kor 16, 2; Kol 2, 16).

Tipsko značenje imaju i glavne izraelske godišnje svetkovine:

PASHA (hebr. pesah—etimološki »pošteđivanje«) jest izraelski blagdan koji je ustanovljen na uspomenu izlaska Izraelaca iz Egipta (Ex 12, 13, 23, 27) i ujedno na spomen oslobođenja njihova iz egipatskog sužanjstva. Na uspomenu toga morala je svaka izraelska porodica navečer 14 Nisana blagovati vazmenog jaganjca. (Ex 12, 3-39). Zove se također blagdan beskvasnih hljebova, jer se kod vazmene večere i tijekom čitave sedmice poslije toga blagdana nije smjelo kod Izraelaca blagovati kvasni kruh nego samo beskvasni (Ex 12, 15-20). O blagdanu Pashe počimala je ujedno i prva žetva poljskih usjeva (ječam), te se na spomen toga prinomio za žrtvu prvi snop ječma (Lv 23, 10). Blagdan Pashe i žrtveni obredi na taj blagdan tipski naviještaju Kristovo žrtvovanje na križu i njegovo uskrsnuće od mrtvih, kako to spominje sv. Pavao apostol: »Naša pasha žrtvovan je Krist« (I Kor 5, 7). Na sličnost žrtve paskalnog jaganjca podsjeća i sv. Ivan apostol riječima: »Neće mu prelomiti kosti« (Iv 19, 36).

PEDESETNICA (hebr. šeba' šabbaoth, hag šabu'oth hag haqqacir sedam sedmica, svetkovina sedmica, svetkovina žetve (Lv 23, 15; Dt 16, 9; Ex 34, 22; 23, 16). Taj se blagdan slavio u zahvalu na svršetak žetve (jom habbikurim—dan prvina Nm 28, 26). Židovski rabini Maimonides i Abarbanel, kao i sv. Jeronim i sv. Augustin spominju, da taj blagdan ima također historijsko značenje uspomene na primanje sinajskog zakona. To mišljenje usvaja također Origen i sv. Toma Akvinski. Izraelci su naime 50 dan poslije izlaska iz Egipta na Sinajskoj gori primili preko Mojsija zakon, po kom su se obvezali na zavjet s Bogom i postali odabrani narod i nosilac Božje objave St. Z. (Lv 23, 15 i sl.).¹¹ U vezi s time ovaj blagdan ima tipsko značenje novozavjetne svetkovine Duhovske Nedjelje, kada su apostoli primili Duha Svetoga, i taj dan postao je rođen dan novozavjetne Crkve i ujedno početak novozavjetnog Božjeg kraljevstva, koje, u opreci prema partikularnom karakteru starozavjetne vjerske zajednice, ima univerzalni karakter.

10. KORILEITNER, nav. dj. str. 267—269.

BLAGDAN SJENICA (hag hassukkoth). Ovaj blagdan naređen je na uspomenu putovanja Izraelaca kroz pustinju, i njime ujedno završava kod Hebreja ekonomska godina jesenske berbe. Slavi se kroz 7 dana mjeseca Tišri-a, od 15-21 dana (Lv 23, 34-43; Dt 16, 13-15; Ex 34, 22; 23, 16). Budući da su Izraelci za vrijeme putovanja kroz pustinju stanovali pod šatorima, načinili bi Hebreji za te dane sebi sjenice na krovovima svojih kuća, i u njima bi boravili. To je bio blagdan radosti, u koje vrijeme prinosiso se osobito velik broj žrtava, a na žrtvene gozbe pozivali se prijatelji, osobito siromasi i udovice (Dt 16, 14). Neko vrijeme poslije povratka iz babilonskog sužanjstva bio je taj blagdan zanemaren, dok ga nije obnovio Ezdra i Nehemija (Ezd 3, 4; Neh 8, 14). Kroz čitavu sedmicu ovog blagdana crpla se voda zlatnom posudom iz izvora Siloc na jugoistočnoj strani brda Morije i izlijevala se na zapadnoj strani žrtvenika za žrtve paljenice. Kod ulaza s tom vodom na trg hrama i za izlivanje te vode kod žrtvenika sviralo se trubljam i bubnjevima uz vesele poklike naroda: »Crpsti ćete vodu u radosti iz izvora Spasitelja« (Is 12, 3). Kod proslave tog blagdana bilo je u službi 412 svećenika koji su prinosisli razne žrtve, i svaki dan se uz zvuk trublja i drugih glazbenih instrumenata pjevao psalam 117 u povorci mnogobrojnih hodočasnika kad bi ulazili u prostor oko hrama noseći u rukama kitice palminih grana i cvijeća i klicali: »Hvalite Gospoda, jer je dobar, i njegovo milosrđe brani nas uvijek!« a kad bi klicali »Hosana!« = Pomozi de! — mahali bi kiticama palminih grančica oko žrtvenika u znak zahvale što je njihove praoce Bog čuvao za vrijeme putovanja kroz pustinju, pomogao im čudesnim načinom kod osvajanja Jerihona, kao i u znak slavljenja Boga kao njihova nebeskog Kralja. Kad je jednom Isus Krist prisustvovao proslavi toga blagdana, rekao je: »Ako tko žeđa, neka dođe k meni i pij! Tko vjeruje u mene, iz njega će poteći, kako kaže Pismo, rijeke žive vode« (Iv 7, 37 i sl.). A to je govorio o Duhu, koga će primiti oni koji u njega vjeruju. Blagdan Sjenica ima višestruko tipsko značenje novozavjetnih svetkovina, i to blagdana Tijelova, prigodom kojeg se u svečanoj procesiji nosi Presveto Otajstvo u 4 postaje sjenica; zatim može tipski naznačivati blagdan Svih Svetih, i napokon blagdan Kristova rođenja.¹¹

DAN POMIRENJA (jom hakkipurim, Lv 23, 28; Ex 29, 36; 30, 10). To je bio dan 10 Tišri-a, dakle pet dana prije blagdana Sjenica, kad je sav izraelski narod činio pokoru u postu i priznavanju grijeha, a veliki svećenik je toga dana prinosisio žrtve pomirnice za grijehe svećenika i izraelskog naroda (Lv 16, 1-34), da se pomire s Bogom i tako se pripreme za svetkovanje blagdana Sjenica. Čitav taj dan nije nitko od odraslih smio okusiti ni jela ni pila. Ujedno je veliki svećenik taj dan prinio kao žrtvu za grijehe svećenika dva junca, a za grijehe naroda dva jarca, od kojih se jedan spalio za žrtvu a drugoga bi dao odvesti u pustinju da onamo odnese grijehe naroda. Taj jarac zvao se azazel ili jarac pomirenja. Taj je dan tip Velikog Petka kad je Krist kao pomirbena žrtva za grijehe izmirio čovječanstvo s Bogom, kako to potvrđuje sv. Pavao apostol riječima: »Ali Krist, nakon što se pojavio kao veliki svećenik budućih dobara... ušao je jedanput zauvijek u Svetinju nad svetinjama, ne krvlju jaraca i junaca, nego vlastitom krv, i pribavio nam vječni otkup. Ako li krv jaraca i bikova i pepeo junice, kojim se škrope okaljani, posvećuje i donosi tjelesnu čistoću, koliko će više krv Krista, koji je po vječnom Duhu

11. SCHUSTER-HOLZAMMER, nav. dj. I, str. 368—369.

prinio sam sebe neokaljana Bogu, očistiti našu savjest od mrtvih djela da služimo živom Bogu?» (Hbr 9, 11-14).

SUBOTNA i JUBILARNA GODINA. Pored glavnih godišnjih svetkovina slavila se kod Izraelaca i svaka sedma godina počinkom od tjelesnih poslova, a što je u toj godini zemlja sama od sebe urodila bilo je zajedničko dobro siromaha i pridošlica (Ex 23, 10 i sl.; Lv 25, 1 i sl. Dt 15, 1 i sl.; 31, 10 i sl.). U subotnoj godini nijesu se smjeli utjerivati dugovi (Dt, 15, 1-11). Te godine čitao se narodu za vrijeme blagdana Sjenica Mojsijev Zakon (Dt 31, 10-13). Svetkovanje subotne godine podsjećalo je Izraelce da im je obećana zemlja od Boga dana na uživanje: »Zemlja je moja, a vi ste moji pridošlice i naseljenici« (Lv 25, 23). Kad se pak navršilo 7 puta po 7 godina i nastupila 50 godina, ona se slavila još većom svečanošću kao jubilarna godina (šenuath-hajobel). Počimala je na dan pomirenja (10 mjeseca Tišrija) (Lv 23, 8-10). Ime jubilarne dobila je po naviještivanju trubljenjem u rog (jobel Lv 25, 28). Ni te se godine nije smjelo raditi tjelesnih poslova, a Bog se pobrinuo, da je uoči proslave subotne i jubilarne godine zemlja toliko urodila da je dostajalo narodu za prehranu kroz 3 godine (Lv. 25, 11-12; 20-22). Osim toga te su se godine opraštali dugovi, a zemljišni posjedi i kuće koje su bile prodane, vraćali su njihovim predašnjim posjednicima (Lv. 25, 13-16; 28, 31), osim kuća u gradovima zidom opasanima (Lv 25, 31). Napokon u jubilarnoj godini stjecali su robovi hebrejske narodnosti kod Hebreja slobodu (Lv 25, 39-43; 47-55). Proslava jubilarne godine tip je proslave jubilarnih godina u katoličkoj Crkvi. Najprije je papa Bonifacije VIII g. 1300. odredio da se svaka 100. godina slavi kao jubilej, u kom se mogu zadobiti potpuna oprostjenja svih grijeha i kazni pod uvjetom da se vjernici ispovijede, pričeste i kroz 30 dana posjećuju baziliku Sv. Petra u Rimu, a koji dolaze izvan Rima, da to čine kroz 15 dana. To je privuklo mnoštvo vjernika iz raznih evropskih zemalja i mnogo doprinijelo zbliženju evropskih naroda u vrijeme kad su među njima vladale razne opreke. Papa Klement VI skratio je jednom bulom od 1343 g. to vrijeme na 50 godina, papa Urban na 33 godine bulom od 1389 g., a papa Pavao II bulom od 1470. g. na 25 godina. Proslava jubilarne godine započinje otvaranjem jubilarnih vrata na četiri rimske bazilike: Sv. Petra, Sv. Ivana Lateranskog, Sv. Marije Veće i Sv. Pavla apostola, a završuje obredom zazidavanja jubilarnih vrata na tim bazilikama. To otvaranje jubilarnih vrata simbolički označuje otvaranje rajskih vrata izljeva obilja milosti, što ih vjernici mogu dobivati vršenjem jubilarnih pobožnosti.

TIPSKO ZNAČENJE POVIJESNIH DOGAĐAJA ST. Z.

Pored spomenutih osobnih i stvarnih tipova nalazimo u biblijskoj povijesti i raznih povijesnih događaja, koji tipski naviještaju neke događaje iz Novoga Zavjeta.

NOINA ARKA, pored toga što je već spomenuta kao stvarni tip katoličke Crkve (vidi gore), njezino plivanje na vodama potopa pod zaštitom Božje svemogućnosti tipski navješta trajni opstanak katoličke Crkve. Unatoč mnogih progona i pogibelji, što ugrožavaju njezin opstanak diljem svoje povijesti, ona pobjedonosno proživljuje sve bure, valove, borbe i navale protivnika, a na kraju ipak izlazi iz borbe kao pobjednica. Tako se na njezinom trajnom opstanku obistinjuju riječi njezinog božanskog osnivača: »Ni vrata

paklena neće je nadvladati« (Mt 16, 18). Osim toga, makar je Noina arka u ljudskim očima bilo malovrijedno drvo, ipak ono pod vodstvom Božje providnosti postaje sredstvom spasenja pravednika (Mdr 10, 4). Tako je i prezreno drvo križa u Novom Zavjetu postalo znakom spasenja čovječanstva. Kao što je u Noinoj arki bilo skupljeno raznih vrsta životinja tako je i u Kristovu Crkvu otvoren ulaz ne samo Izraelcima nego i svim narodima svijeta, prema Kristovoj riječi: »Idite i naučavajte sve narode...« (Mt 28, 20).

STAROZAVJETNA RELIGIOZNA ZAJEDNICA TIP NOVOZAVJETNE KRISTOVE CRKVE. Najizrazitiji tipski događaj u St. Z. jest postepena formacija starozavjetne religiozne zajednice kao veze između Boga i ljudi, koja unaprijed naviješta novozavjetnu formaciju Crkve kao savršenog oblika religiozne zajednice, koja povezuje ljude s Bogom. Promatramo li prve početke formiranja St. Z. religiozne zajednice ljudi s Bogom, vidimo da ona počinje povezivanjem odabranih pojedinaca starozavjetnih pravednika s Bogom.

Najprije poslije katastrofe općeg potopa Noa na poseban način blagosliva sina Sema (Gn 9, 26). Iz Semova potomstva Bog odabire Abrama, da seli iz Ura Haldejskoga najprije u Haran (Gn 12, 4), a odatle u zemlju Kanaansku (Gn 12, 5-8). Tu se Bog postepeno sve više objavljuje Abram, mijenja mu ime u Abraham i sklapa s njim savez pod uvjetom: ako ostane vjeran Bogu, od njega će načiniti veliki narod, iz njegova će pokoljenja doći onaj u kom će biti blagosloveni svi narodi na zemlji (Gn 18, 18). Taj se ugovor postepeno utvrđuje na Abrahamovu sinu Isaku, zatim između Isakova sina Jakova i njegova potomstva (Gn 24, 67; 27, 27-29). Pod vodstvom Božje providnosti Jakovljevo potomstvo kroz više stotina godina svog boravka u Egiptu umnaža se na broj an narod izraelski (Gn gl. 47 i Ex gl. 1). Po Božjoj odredbi Mojsije izvodi taj narod iz Egipta izbavljajući ga iz sužanjstva (Ex gl. 12-13); vodi ga pod posebnom Božjom zaštitom kroz Sinajsku pustinju (Ex gl. 14-19); prima na Sinajskoj gori zakon po kom se Mojsijevim posredovanjem sklapa između Boga i Izraelskog naroda zavjetna veza i ugovor, gdje se Izraelski narod svečano obavezuje na održavanje Božjega zakona, a Bog mu za uzvrat obećaje da će ga čuvati i voditi dokle god bude vjerno vršio Božji zakon (Ex gl. 20, 1-23, 33).

Preko Mojsija Bog ustanovljuje kod izraelskog naroda svećenstvo kao posrednike između Boga i naroda (Ex 29, 28-30; Nm 16, 5-30; Hbr 5, 4); zatim određuje sveta vremena i blagdane (Ex 31, 13; Lv 23, 24 i sl.; 25, 20 i sl.; Dt 16, 16; 31, 10 i sl.), napose sveto mjesto svog osobitog prebivanja među tim narodom, a to je sveti šator i zavjetni kovčeg (Ex 25, 8-27; 21; 37, 1-9), i napokon bogoštovne obrede kojima će svećenstvo u ime naroda iskazivati što vanje Bogu (Lv 5, 1 sl.; 17, 11; 7, 13; gl. 13-14; Nm 5, 15).

Svi ovi sastavni elementi veze između Boga i izraelskog naroda sačinjavaju posebni sustav Božjega kraljevstva ili teokracije u St. Zavjetu, koja je, doduše ograničena na izraelski narod, ali tipski nagoviješta mnogo savršeniju teokraciju Novoga Zavjeta, a to je veza između Krista i od njega osnovane duhovne zajednice; Kristove Crkve.

Veza između Boga i Izraelskog naroda u starozavjetnoj teokraciji često se prisporodablja s vezom ljubavi između zaručnika i zaručnice. Najizrazitije nam to predočuje Pjesma nad pjesmama. Poredbu zaručničke ili bračne veze između Boga i izraelskog naroda susrećemo često i kod starozavjetnih pro-

roka (Is gl. 51-52; 54; 60-62; Jr 2, 20-25; 3, 2, 6; 13, 27; 31, 19; Ezk 16, 8, 15; gl. 36-37; Os 2, 4-7; Ps 44). Izraelski se proroci žale na izraelski narod zbog odmetanja od Boga i padanja u nevjerstvo pa ga poređuju sa ženom bludnicom. No ipak Bog daje u svom neizmjernom milosrđu tome narodu prigode da se obrati s grješnoga puta bludnosti ili nevjere, premda taj narod nije to zaslužio (Ezk 16, 35-41; 23, 9-10; Jer 3, 4; 4, 31; 31, 19; Is gl. 51, 52; 63, 15-64, 11; Os 2, 9; 11, 8-9).

Bog postupa s Izraelskim narodom kao mudar pedagog. Dok taj narod vjerno vrši Božji zakon, Bog mu pomaže, i brani ga da mu ne mogu nauditi ni fizički daleko moćniji narodi. Ali kad Izraelski narod počinje zanemarivati Božji zakon, Bog šalje na njega svakojaka pokaranja, tim veća što je veća bila njegova krivnja, pa čak da trpi i nevolju sužanjstva u tuđoj zemlji, dok se ne raskaje i uvidi svoj krivi put (Jer gl. 19 i 21; Ezk 11, 17-20; gl. 37).

Sv. Pavao apostol na više mjesta u svojim poslanicama upozorava na tipski smisao elemenata starozavjetne religiozne zajednice, koji naviješta događaje iz života novozavjetne religiozne zajednice, Kristove Crkve. Osobito dolazi to do izražaja u poslanicama: I Kor 10, 6-13; Rim gl. 9-11; Hbr 3, 7 i sl. Tu se upozorava, »da su se mnoge stvari događale u slici, a zapisane su za našu opomenu«.

Osobito pak ako razmatramo povijest Kristove Crkve u videnjima novozavjetne povijesne knjige Otkrivenja, možemo razabrati mnoge tipske sličnosti iz St. Z. s događajima povijesti Kristove Crkve, o kojima govori knjiga Ivanova Otkrivenja, predočujući Crkvu kao Kristovu zaručnicu u borbi sa silama tame i zla (Dan gl. 7; Otkr gl. 13 i 17; 12 i 20).

Zaglavak

Još bi se moglo navesti mnogo povijesnih događaja i zgoda iz starozavjetne biblijske povijesti u kojima bismo mogli naći kao tipovima odgovorajući smisao antitipova u povijesti Kristove Crkve, ali nije svrha ove rasprave da iscrpno prikaže svu tipologiju St. Z. ostvarenu u mnogobrojnim antitipovima u povijesti Kristove Crkve, nego da potakne čitaoca Sv. Pisma kako u eksegetskoj analizi raznih događaja St. Z. možemo naći na mnoge tipske elemente, pomoću kojih možemo u vjerskim poukama i nagovorima načiniti uvod u objašnjavanje događaja iz novozavjetne povijesti katoličke Crkve.

Uočavanje tipoloških momenata u starozavjetnoj objavi predočuje nam stvarnu povezanost Božje objave St. Z. kao pripreme za Božju objavu Novog Zavjeta, i ujedno nam osvjetljuje providencijalnu Božju brigu oko spasenja čovječanstva. Iznošenje biblijskih tipova može da posluži oživljavanju povijedi mnogobrojnim pobudnim primjerima za poticaj vjerskog i moralnog života, osobito ako ih povezujemo sa sličnim primjerima iz povijesti Kristove Crkve, kao antitipovima, ili primjerima iz života svetaca.

Povezivanjem novozavjetnih antitipova sa starozavjetnim tipskim događajima dobivamo također dublje razumijevanje tih događaja, kako to lijepo kaže pjesnik u tijelovskom hvalospjevu »Hvali Sion Spasitelja!«

»In figuris praesignatur
Quod Isaac immolatur,
Agnus Paschae deputatur,
Datur manna patribus«.

U Pavelićevu prijevodu:

»Davno mu je spominjanje
Izakovo žrtvovanje,
Izraelskog Vazma janje,
Mana, hrana pustinjom«.

Slično kaže isti himan u kitici:

»Vetustatem novitas,
Umbram fugat veritas,
Noctem lux illuminat«.

U Pavelićevu prijevodu:

»Stara sjena uminu,
Istina nam zasinu,
Tminu progna sunčan sjaj«.

Uostalom, već je i veliki crkveni učitelj sv. Augustin rekao: »Novum Testamentum in Vetere velabatur, Vetus Testamentum in Novo revelatur« — Novi Zavjet u Starom se skriva, Stari Zavjet Novim se otkriva«.